ڏڪار... آڏڪار

ڪورٽ.

اندر هال ۾ ۽ پيڙ ۾ ٻاهر ورانڊي ۾ سٽيل.

”دروپدي گومکداس“ نالو پڪاريو ويو.

چڪني جي اڇيءَ ساڙهيءَ ۾ ويڙهيل دروپديءَ چرڪ ڀريو. ڪن لاءِ، فقط ڪن لاءِ ڪورٽ چپ ٿــي وئي. سڀيئي اکيون فقط اهوئي ڏسي رهيون هيون تــه هڪ راڄڪمارن کان سندر استري هڪ ڪرڙي شخص جي ٻانهن جو سهارو وٺي ڪورٽ جي پڃري طــرف وڌي رهي هئي.

دروپديءَ کان گيتا کڻائي وئي تــه چيائين، ”مان نه هونءَ ۽ ڪڏهن ڪوڙ نه ڳالهائيندي آهيان.“ ڪورٽ ۾ ويٺلن جا مٿا هڪٻئي کان مٿي ٿيڻ لاءِ جــوڙ پڃائڻ لڳا. بيان شروع ٿيو. سڀني جــون اکيون دروپديءَ ۾ اٽڪيل. چپچپات. ڪڏهن ڪو ٿڌو شوڪارو، ڪڏهن وري در کان ٻاهر بيٺل انبوهه اندر ڌوڪڻ لاءِ آتــو. وري ۽ مسات دروپديءَ جو مٺو جهيڻو آواز ٿڌين لهرن جيان پکڙجو ٿي رهيو. نستائي ۽ ڪمزوري ڪجهه اکين مان ڪجهه آواز مان عيان هئي.

”ٻيا ڀائر ڀيڻر ڪونهن، اڪيلي پوءِ دادا جي ملڪيت
جي وارث آهيان، انڪري پورا ٽيهه هزار روڪڙ ۽ مٽيءَ
جي روپ ۾، ڏاج مليو. روڪڙ تہ هڪدم انهن ماڻهن
کي ڀيڄائي ويٺي، جن کان قرض وٺي منهنجي پيءَ ڪي
پڙهايو ويو هو. اوچيون ساڙهيون ست منهنجن ٻن نڻانن
جي ڏاج لاءِ رکيا ويا. سماج منهنجي سس ڪسي لڏگهه
ڪندي رهي تہ هيڏو ڏيج مليو، پر تنهن کي پايو
لاهيو ڇا ٿا؟ منهنجو ڪٽنهنجي ۽ گهر ۾ اچڻ وڃڻ بند
ڪيو ويو. ڪجهه مٽيا وڪڻي پاڻ هڪ دڪان کوليائون.
گهر ۾ پئسا اچڻ لڳا. ماڻهن مونکي 'لڪشمي' سڏيو.
سس منهنجي غصي ۾ ويٺي، 'هون ڇا اسين ڀڪاري
هئاسين؟' پتيءَ رڙ ڪئي، 'ماڻهن کي مون جهڙو جوڙو
خريد ڪرڻ لاءِ لاکين رپيا خرچ ڪرڻو پوندو آهي...'“

”شڪرانا مونکي گهرائي ڪين هئا. تمام گهڻو ڏيج
ڏيڻ ڪري پيءُ جي هرشڪ جا واهه واهه، پيٽي هئي،
اهائي ڪافي هئي. مگر سس ۽ پتيءَ جي غرور کي جا
ٺيس لڳي هئي، سا ايشڪريءَ ۾ غصي جو روپ وٺي
منهنجي ٿي مٿان ڪرندي رهي، اهو ڪٿي جو انصاف
آهي؟ سس کي تہ مان معاف ڪري پئي سگهيس، ڇو
تہ هي سسون خاص ڪري وڏين آکهين جي خدائي
نوي لڳل سسون، سيٺن کان ڪجهه قرض، ڪسڻ ۽ پيڙائڻ
۾ هڪ جانوري اموني جي خوشي محسوس ڪنديون
آهن. ليڪن پڙهيل ڳڙهيل پتي! هنکي مان معاف ٿي

ٺيڪ ڪري سگهي. شايد سڪولي ڪتابن کانسواءِ ڪوئي
سماجڪ ساهت سندس هردي ۾ نه پهتو هو! مون لاءِ
ڇاٽي واٽي هر ڪنهن چالاڪيءَ ۽ ڏاڍي ڏنڀيءَ کان
پاسو ٿي ڪيو. ليڪن هن صاحب وٽان لقب مليو،
”وسلت.“ شايد مان وسلت آهيان ئي. اڳي اُن ڪاڻ
هٺس، پر شاديءَ کان پوءِ روڄڻ رڙيون، هر ڳالهه تي
ٽي عرڙي، ڏالين جي روڄ مونکي وسلت ڪري ٿي وڌو
آهي. ڪا شيءِ ڪٿي رکان ياد ٿي ڪانه پوي......“
ڪڏهن مڪ ٿان ٻڌڻ ڇاهه ٿاهي؛ انيوهه ڏنو شوڪارو
پيو.

سڏڪو ڀي، دروپديءَ وري شروع ڪيو، ”مٺيا
ڪٿا ماڻهن ڏنا هئا، پر ٻڌو......“ هاڻي دروپدي پاڻ
روڪي نه سگهي. روڄڻ ڇاتيءَ مان ڦٽڪي ڇوڻ لڳي
ٽوڪڙ لڳو. اکين ٻاهر ٿي ٿي، شايد لڙيءَ ۾ اُن ڪي
سيلاب موڪليا هئا، جو ٿڏو مٺو آواز گهگهو ٿي پيو
ٿي ويو.

”وڌيڪ ٻيان ٻٽي ٻيري ٻڌو ويندو.“ ڪورٽ
برخواست ٿي.

دروپديءَ کي پيءُ سهارو ڏيئي ڪرسيءَ تي اچي
وهاريو. روڄڻ، اوڇنگار.

ڪورو پاڻي سس ٿران ۽ هٺي ڌي غصي کان پڙڪي
ڪي جيو ڪي پڪي رهيا هئا. ڪرمچند داس ڏاڍي

هلڪڙائيءَ سان چئي رهيو هو، ”اسانجي ذات ۾ مون
جهڙو پڙهيل ۽ خانداني ڇوڪرو لک رپين کان سواءِ نه
ملي سگهندو...“

دروپديءَ جو پيءُ جهٽ پٽ ۾ ڌيءُ کي هيٺ وٺي آيو ۽ ٽئڪسي ڪري گهر پهچي ويا. گهر پهچي به دروپدي ڪورٽ کي پنهنجي ذهن مان ڪڍي نه سگهي. ”ٻلو...“ ٻلو اڃا به سندس اکين ۾ پئي ڦريو، ۽ ٻري آئي ساهري گهر جي هڪ شام.....

”ڏاڍو ٿالهي واپس ڪٽي ٻچ.“ دروپدي نوڪر جي وڃڻ قدمن جي آهٽ ٻڌڻ کانپوءِ ٿي دريءَ کان هٽي واپس ڪمري ۾ آئي. مگر ڪمري ۾ اهڙو ڪجهه ڪرڻ لاءِ نه هوئي ڪو، جنهن ۾ من لڳي سگهي. ۽ ننڍڙيءَ ٻرڪيءَ وقت ۾ آخر ڪوئي ڪيستائين ويٺو رهي؟ هوءَ پريشانيءَ ۾ اچ وڃ ڪرڻ لڳي. ڏهه فوٽ چورس ڪوٺيءَ ۾ اچ وڃ به ڪوئي ڪيتري ڪري سگهي؟ ٻر سس جي واتان ٻڌڻ ٻابت ڪجهه ٻڌندي دروپديءَ جو ساهه قبض ٿي ويو. ڪمري جي در وٽ اچي دم روڪي بيٺي. ٻر واري هال ۾ سس چئي رهي هئي، ”پڇيس، ڪاڏو به ڏيهڊيءَ نه ملڪ ۾ هاءِ پهچي ويندي ڇا؟“

ٻي ڪا عورت چئي رهي هئي، ”اهڙو ڪاب وهي ماڻهن کي وڃهي. مائي، هي به ڪي لڏهن جا افعال

ڳيندا آهن. اسانکي ته ڳاڙهن گهڻ ڏيئي وري به ڪٽي
ٽڪر ڏيندا هئا ته مٽي ۾، ماٺ ڪري ڪٽي پيٽ ۾
ھڻندا ھئا سين."

اوچتو "مما ڪيڏل هئي." ڪهڙ - ڪرڙيءَ ۾ هڪ
فرشتي جي صدا بلند ٿي، ۽ ڏاڏيءَ ان ٻالڪ کي
گود ۾ کڻي ورتو. "پٽ ان ڇوريءَ جو ڏالو ٿي ته ڏسو،
مان مما ڪانه آهيان؟ آءٌ ته ٻڪڙين جو ٻسڙو ڪولي
ڏيان ٿي."

"ملائي والا ڏيندي؟"

ان مهل دروپديءَ جي من اڇل ڏني هئي ته
چانڊڻ جي هن پار ڏيڍيءَ جا ٻه چار قدم هلي وڃي،
ان ٻالڪ کي ڳلي لائي. سندس ننڍڙين ڪومل ٻانهن
ڳلي ۾ وجهي، ڪنڪڙو ڳل چمي ڇڏي، "هتي آهي
تنهنجي مما، هتي آهي..." من جي پاؤ ۾ لڳندي
وڄرم ٿي نه لڳي، "مما ڏاڍي هتي. جڏهن صحيح
معنيٰ ۾ پتنيءَ جو درجو ئي نه مليو آهي، ته ڪوئي
ماءُ ڇو ٿو سڏي مونکي!"

"ليڪن ميري ته ته ان پتنيءَ مالا هئي."

"ها ها، منهنجي ڳلاب ڪان مادري ٻولي پلاڻي
ڇڏي اٿن، ۽ مان ماءُ ضرور پاد ڏيارينديس سانس."
ان پاونا جي زور سبب جڏهن ڪنهن ڏوريءَ جي ڇڪ

سان ڇڪجي، اُني ڪڙي لئي. مگر دروازي ٽاڻين اچڻ سان ٻڌائين، ”ممّا ڇي هئي، ممّا ڇي هئي. ڪسر ٻهڻ اچي هئي.“

دروپديءَ جو ماڻري هردو چيخي اٿيو. هوءَ ڊوڙ پائي ٻاهر آئي ۽ گلاب جي ڊمڻي ڳل لئي ٺڪڙي وجائي وڏي چيائين، ”هان! مان ڇي آهيان... مان ڇي آهيان؟“

”ٺڪر ڏانڻا. منهنجي ڳل ڪي...“ سس دروپديءَ کي ڏڪر ڏيئي گلاب کي ٻئي پاسي ڪري هلي وئي. ڪرمڪداس ليار ئي ٻاهر پئي نڪتو. زال ڪي پٽ مان اندر ڏٺائين ۽ پڇيائين، ”ڇا هي؟“

دروپدي اچا ٻاڻ سنڀالي ئي سنڀالي، لمهڪان اڳ سس اچي چيو، ”ڪيئن ٿو چوڪرو ڏجهي. ڳل ۾ ڏسيس، چوريءَ پڇ ئي آڱريون جماڻي ڇڏيون اٿس.“

ڪرمڪداس ڏٺيءَ ۾ زال اکيان وڏي آهو. سنڌس ڳوڙن قدمن هيٺان دٻجي، ڏرلي هيسجي وئي.

”ڇا لئي مٿو ڦريو آهي ڙي لهنجو؟“

”مونکي گلاب ڪٺي.“

”ڪٺيس گلاب. ڇا پيڪي گهران ڪٺي آئي هئي؛ اول مڙس ڪٺيءِ؟ جو انجو ٻار ٿي طلبين؟“ ٻاڻ لي ڪيه، چوڪائيندي سس جواب ڏنو.

دروپديءَ کي محسوس ٿيو اُن ڏٺهن وانگر اچ ۾ سنڌس سر مان ڏڪڻيءَ جي هڪ ڏار لنگهي وئي. ڪلن کي همٿ ڏئي ان مهل چيو هڻائين، ”ڪيترو ڪندو

آهي توهانجو ڳالهائڻ!"

"اڙي تو پاڻڪي سمجهو ڇاهي...؟"

دروپديءَ جو همت هيٺ ڪٺ گل تي وڃي پيو، جنهن تي چماٽ هڻي، ان مهل گرمکداس رڙ جو وهڪرو ٽي ڪجهه وقت لاءِ سهمائجي ويو هو. ۽ مٿان چيو هڻائين، "خبردار جي مهنجي ماءُ کي هڪائيوءِ ڪجهه چيو اٿيئي؟" ان مهل دروپديءَ جي نڪن ٻيهڻ کان ٿاٻري واري ڇڏي، اکين ڇڻ جوش وڃائي ڇڏي. ڊر جي ٻين کي جهلي هوءَ ويهي رهي. سندس اکين جا ڇوڙ خود بخود بند ٿي ويا.

"اهي ٽال ماءُ کي..."

"ٽال!" دروپديءَ ڪنن کي هٿ ڏيئي ڇڏيا.

"ڇيومانس ڇا جو منهن ڪٺي پيلو پڱ ڪيو الس..."

"ٺ، تو ته ڪجهه ڪونه چيس. مون ٻڌو ڪونه ڇا؟"

ڇوندو سيمنٽ جي سڳنڌ کي ٻنيان ڇڏي گرمکداس ٻاهر هليو ويو.

"بس، وڃاري کي ڇري وسلعه اڃي ٻاري پيئي. اڙي دلو، پاڻي گلاس ته ڪٺي اچ." دروپدي ٻهجهي منهن تي ڇمدا محسوس ڪيا ته اکيون کولي، نپلتا سان همت هلائي پاڻي هڻڻ کان منع ڪيائين. سس جوش مان پاڻيءَ وارو گلاس ٻت تي ڦٽو ڪري، ٻري چيو، "وڃي ٻڏي مر ٿڏهن. لـــو ڪٽالڻ!" ۽ اس سمت ٻت ڪندي گلاب کي ڪٺي اندر هلي ويئي.

دروپدي الي ٽوندي ٽاپرندي پنهنجي ڪمري ۾ وڃي پهتي. سنسان ڪمري ۾. اڪيلائيءَ جو اهوئي زهرپلو ناڳ دروپديءَ کي اچ نه پنهنجي ڇاتيءَ اندر ڦٽڪندي ويندل نظر آيو ۽ انهي ساهي ۾ ٻلي هٿي، ٻي هڪ راهه!

ساڳيو اڪيلو ڪمرو. دروپدي پلنگ تي ڪرونڊڙي ٿيل.

ٻر واري وڏي ڪمري مان شراب جي گلاسن ٽڪرائڻ جو آواز آيو. ڳرمڪداس ڪلي رهيو هو، ماڻهه ڪلي رهي هئي، پيمر ڪلي رهيون هيون ۽ هڪ ٻيو ئي، آوايو آواز هو - زناني ٽهڪ جو آواز. "اِهي اِهي" ٽالي سان جهمڪي هر گهڙي پڪاريو ٿي ويو، شايد اهائي ڪلي رهي هئي. دروپديءَ هن ڏيڻ؟ صورت کي ڏسڻ ٿي چاهيو. آهستي آهستي پير ٽي هلي پنهنجي ڪوٺيءَ ڪان ٻاهر آئي. ورانڊي ۾ ٻئو نوڪر سمهيل هو. دروپدي وڏي ڪمري طرف وڃي رهي هئي، جو پنيان "شي شي" جو آواز ٻڌائين. ڇرڪي پنيان نهاري ته ڏسي ٻئو الي ايندو آهي ۽ سندس اڳيان اچي هٿ جوڙي بلڪل آهستي چوڻ لڳو، "مان جي اندر مت جائيٿي."

دروپدي ٻڌو سڀاهه ڪٽي پنهنجي ڪمري ڏانهن موٽي آئي. ٻئو کي ڪوٺي پڇائين، "لمڪر ڪتني رشوت ملي هئي؟ مان اس سي ٻي زياده ڊيڻي کي ليئي تيار هون."

"رشوت تو ڪوئي نهين ڀوراني! اب اس بوڙهي

سي آپ ڪا دکھ دیکا نهين جاتا.“ دلو سچ پچ ٿـــي
روئي رهيو هو.

دروپدي ٿدو ساهه ڀريو. ”هي ’ايلي‘ ڪون هئه؟“

”ايلي ڪرستان ڇوڪري هئه. ٻابو جي ڪي صاحب
۾ ڪام ڪرتي هئه. اب...“

”اب ڪيا؟“ دروپديءَ جو سڄو بدن ڏڪي ويو.

”اب رات ڪو ٻابو جي ڪي ڪمري ۾......“

”ٻابو جي ڪي ڪمري ۾!“ چوندي دروپدي ڇمت
وت ٿـــي ويهجي ويئي. ڪيتري وقت ڪـــانووه جڏهن
سندس ٽنگون کيس سنڀالي سگهيون، تڏهن اٿي اچي
پنهنجي بستري تـــي ليٽي. ڪجهه وقت رونڻ ڪانووه
سندس من هڪ فيصلو ڪري ورتو. هوءَ پڪن قدمن
سان اندر هال ۾ ويئي. چيائين، ”هيءَ ايلي ڪير آهي،
ڇو آئي آهي هتي؟“

گرمکداس هٿ وارو گـــلاس خالـــي ڪري چيو،
”پنهنجي ڀاڄ آهي. ڇو، هاڻي ڇاٿي چوين؟“

”لوڪي لٽڻ وڃائڻ لي مرضي اٿم.“

”ڇا ٻلي ڇسا جلاب“ ۽ وٺندي ئي جـــو گرمکداس
دروپديءَ جي ٻانهن کي مروڙو ڏنو. دروپدي ڪيڪراٽي
اٿي، ”لوڪي وٽيا سان شادي ڪرڻ گهمدي هئي.“

”هيڏي ٻروڪشي مرد ماڻهوءَ سان؟“ سس دانهن
ڪئي:

”پنهنجون ڏيئر شـــادي ڪن ۽ سندن مڙس ڪين

چڏي ٻين ڇوڪرين سان عيش ڪن، لڏهن ڇٽڻ..."

رڻ چنڊي ... رڻ چنڊي هڪ طــرف ... ۽ سارو لشڪر هو ٻئي طرف ... ڏڪ ٻيا ۽ لٽون ...

دروپديءَ جو ڪومل ڏن وڏيڪ سهي نـه سگهيو ۽ مرڇو ٿي پيو رهيو.

جنهن وقت کيس سجاڳي ٿي، انهن وقت ڊاڪٽر پڻ هو. مس چئي رهي هئي، "ٻئي کــي ماڻهو موڪليو اٿئون."

پيءُ آيو ته دروپديءَ چيو، "دادا! مـون شاديءَ ڏينهن چيو هو، منهنجي ڪاڻي هن گهر مان نڪرندي، توهين ٻي فڪر رهو، پر اڄ لڳي آهيان. انجام لٿي پـاڙي سگهان. توهانکي پوريءَ پر ڏکــه ڏيڻ منهنجي نصيب ۾ هو."

پيءُ همت ڪٺي ڌيءَ جي پيلن چپن مٿان وڪيو. "نه ڇڻ ڪجهه نـه. پس توهان هلڻ جي همت ڌار نـه گهر هلون."

"ها گهر هلنديس." دروپديءَ ڏکهو ساهه کنيو. هيمٿر ۽ ڏکهو ساهه کٺي دروپدي اٿي کڙي ٿي ......

ڪمواري هوندي جيڪي گلدستا، انعامي پيالا، همٿ جون ناهيل پڙ ريڊن، چوڙن جا ٻاڪس، الاهي چيزون ڪٺت ۾ ڪنيون ڪٺون هئا ٿيون، انهن کي ڪٺي ڏسڻ لڳي. من کي سمجهائيين، "هي ٿي نـه منهنجو گهر آهي هاڻي."

"ليڪن ڇالاءِ؟" دروپديءَ کي لڳو هر شيءِ منجهان
ڪجهه ڪجهه کٽي رهيو آهي.

... ...

هي شهر واپس هڪ بند ڪمري ۾ رکي ويٺي. دروپديءَ من کي سمجهائي ڪري چيو، "هيءَ وڏن هيٺين ذات ذهڻ ونءِ اچڻ ڪانءُ ۽ روز وڌيڪ ۽ وڌيڪ آڻڻ لاءِ سنبهه ليندي هئي. ليڪن عورت کي ته ... ڪوڙي سومان آهي. چاور ۽ ڪپڙي ڪونهي هيءَ ڪتان پنهنجا گهري سگهي ٿو؟ عجيب ڳالهه ته اها هئي، جو دڪان جيڪو ڪوليو ويو هو انهن ۾ ڪافي ڪمائي ٿيئي آئي. روز منهنجي سس جي لوءِ لي ۽ پين جو پيار پهچندو هو. پوءِ ۽ هيڏي چڪ! ماڻهن ڪتب جي لالچ جو ناهه ۽ پاڻي سگهيس. سڀني مرضيون پوريون ته ڪرڻ سبب سڀنا انهن ڏڪار جا ڏينهن - ڏينهن جن منهنجو اندر پاهر ڦٽي وڌو. ۽ پوءِ ... موٽي چري سمجهي هڪ ڪوٺيءَ ۾ ڦٽو ڪيو ويو. منهنجي جاءِ تي 'ايلي' (ايلز بيٿ) هڪ ڪرسچن ڇوڪري ۽ آندي ويئي ... پٽي پراڻو ئي ويو..." دروپديءَ جي ڪاڻي ۾ ور وڪڙ پيا. هوءَ ڪن لـسي جنراحس کي ديائڻ لاءِ چپ کي چڪ پائڻ لڳي. ڪڏهن هڪ سدس انهن پاڻيءَ جو گلاس وڌايو. ڊڪ پري هوءَ ڇوڙ لڳي - "مٺيا ڪپڙا، پيا پنهنجا ونندي هئي ۽ پراڻو ئي سگهي ٿو، ليڪن ڇالاءِ؟... هو ته منهنجو ٿي آهي. هڪي سيڪارڻ لڳا، 'مڇي خراب آهي...

ممي چوري آهي، پر انهن ٿي منهنجي رٿ ماس جي
ٿهيل ٻلوءَ کي به کسي ويا. الاجي ڇو منهنجي سڄي
گهر کي ٻين جو سڀ ڪجهه کسي وڃڻ جي عادت
آهي ...”

ڇپڇاٽ. ڪورت جي هن ٻڌ ڪمري ۾ هاڻي
ڪوئي ٻاهريون آواز به نٿي پهتو. ڊروپديءَ جي زنجير
جيان وري جهنڪار ڪري آيو دروپديءَ جو آواز،
”مان انڌيءَ ٿڙهه جي نرگ ۾ واپس موٽڻ نٿي چاهيان،
هڪڙي ٻلوءَ تي ٿي منهنجو ٻاقي اڌڪار آهي، هو
منهنجو آهي، موٽڪي ٿي ڏيارو وڃي...”

دروپديءَ جي بيان ڪانپوءِ به شدوايون رکيون ويئون.
ڪوڙا سچا شاهد ڪٺا ڪيا ويا. ڪورٽ دروپديءَ جو
طلاقنامو منظور ڪيو ۽ ڪيس گرامداس وٽان ٻلو ۽ ٻ سؤ
رپيا ڊر مهني ڏيارايا.

فتوڪي ٻڌي گرمڪداس جو سڄو ڪٽنب وسامي ويو.
ڪين لڳو اچانڪ ٿي سمدن ڌڪار جي قلعي مٿان
ڪنهنجي اڌڪار جي لشڪر سوڀ پائي ورتي هجي.